

PROBLEME DE CULTURĂ ORĂȘENEASCĂ ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

Este binecunoscut că, cel puțin în ultimul deceniu și jumătate, unul din cele mai stăruior cercetate domenii în arheologia medievală românească a fost acela al orașului medieval moldovenesc. Chiar dacă numeroase aspecte, deloc secundare, ale fenomenului economic reprezentat de constituirea orașului medieval în Moldova, au rămas încă în afara unei cercetări ample și sistematice, împrejurare asupra căreia nu o dată s-a atras atenția¹, acumularea datelor de ordin material referitoare mai ales la etapa inițială a procesului constituirii orașelor medievale de la răsărit de Carpați a progresat simțitor. Fără ca cercetările întreprinse în diverse orașe cunoscute în secolele XIV—XV în Moldova să fi cunoscut o amploare și o intensitate egale în răstimpul pe care îl avem în vedere mai sus, aceasta n-a împiedicat pe cercetătorii problemei să *intuiască* mecanismul intern al procesului îndelungat al constituirii așezărilor urbane medievale moldovenești și să propună rezolvări care izvorăsc, în primul rînd, din așezarea la baza acestei cercetări a teoriei marxist-leniniste². Ar fi totuși nefiresc să nu amintim aici și împrejurarea că, în anii din urmă, în publicațiile românești au mai reapărut, în chip izolat și fără urmări teoretic-științifice demne de luat în seamă, și păreri care aduc aminte de opinii mai vechi și depășite ale semnatarilor studiilor respective³, care dacă nu neagă în întregime valoarea efortului făcut în arheologia românească medievală, îl trec totuși sub o surprinzătoare tăcere.

Dacă am încerca să desprindem aici cîteva din rezultatele mai importante obținute în urma cercetărilor arheologice de la Suceava, Iași, Roman,

¹ Mai recent, în *Preocupări de arheologie medievală în România*, comunicare prezentată de semnatarul articolului de față în cadrul sesiunii științifice jubiliare a Institutului de arheologie al Academiei R.S. România, București, decembrie 1964.

² M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963 : I., Chițescu, *Ceramica ștampilată de la Roman și unele probleme în legătură cu purtătorii ei în Moldova*, în *SCIV*, XV, 1964, 3, p. 411 și urm. ; Al. Andronic, *Contribuții arheologice la istoricul orașului Iași în perioada feudală*, în *Arheologia Moldovei*, I, p. 271 și urm.

³ Cf. N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în *SCȘIași*, XI, 1, 1960, p. 83 și urm.

Baia, eventual chiar Siret și Piatra Neamț, o primă mențiune s-ar cuveni făcută în legătură cu constatarea că, în majoritatea acestor așezări, veacul al XIV-lea a însemnat un moment de fundamentală importanță pentru cristalizarea vieții orășenești — în sensul economic al cuvîntului — și pentru consolidarea experienței locuitorilor lor în domeniul producției de bunuri. În al doilea rînd, se impune atenției o realitate, căreia tocmai repetarea sistematică îi conferă un grad sporit de certitudine, și anume: în aproape toate centrele urbane citate mai sus (de la aceasta făcînd excepție numai Siretul), baza producției de bunuri o constituia tradiția și experiența elementului autohton. Abia într-o fază ulterioară, a cărei încadrare cronologică mai precisă încă n-a fost suficient conturată decît pentru Suceava, efortului autohtonilor i s-a adăugat acela al unor elemente de origine străină, domeniile în care acestea din urmă se manifestă mai stăruitor urmînd a fi și ele mai atent identificate și circumscrise prin cercetările viitoare.

Chiar dacă interpretarea descoperirilor arheologice s-a făcut pînă în prezent în chip individual și special pentru fiecare obiectiv în parte, această realitate a fost impusă de împrejurarea obiectivă că, pentru încercări de ansamblu, lipseau pînă de curînd elementele de bază, situație a cărei neglijare a dus nu o dată în ultima vreme la încheieri cu totul discutabile. Considerînd însă că, în bună măsură, acest moment a fost depășit, pentru a se evita apariția unor elemente de interpretare dogmatică în importanta problemă a formării orașelor medievale moldovenești, o discuție mai amplă a realităților teritoriului de la răsărit de Carpați ar fi binevenită și ar umple un gol care începe să se facă simțit.

Fără să excludem eventualitatea ca numai puținătății săpăturilor să se datoreze împrejurarea că pînă în prezent nu s-a reușit în Moldova să se stabilească mecanismul constituirii, sub raport topografic, a nucleelor centrelor urbane medievale, trebuie făcută observația că, în cele mai multe cazuri, cercetătorii s-au mulțumit să înregistreze doar faptul că, în anume condiții prielnice, în decursul secolului al XIV-lea se semnalează tendința concentrării populației pe locul viitoarelor așezări urbane, și să pună, pe bună dreptate, la baza activității economice a acestor așezări producția incipient meșteșugărească și destinată unui schimb mai mult afirmat decît dovedit. Urmînd a reveni mai tîrziu asupra acestui din urmă aspect al discuției, este locul aici să amintim că sarcina stabilirii coordonatelor etapelor timpurii ale constituirii așezărilor urbane moldovenești din evul mediu este considerabil îngreuiată de împrejurarea că particularismul condițiilor dezvoltării feudalismului în Moldova și mai ales condițiile politice generale în care s-a petrecut acest proces nu îngăduie urmărirea prin analogie a constituirii orașului medieval. Astfel este cunoscut că în regiunile de la răsărit și nord de Moldova ⁴, regiuni de veche și nealterată

⁴ Pentru stadiul cercetărilor privind teritoriul Poloniei, cf. W. Hensel, *L'étude des villes du haut moyen âge en Pologne au moyen de la méthode archéologique*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 463 și urm.; Aleksander Gieysztor, *La ville slave du Haut Moyen-Âge, centre de production artisanale, de rayonnement commercial*, în *L'artisanat et la vie urbaine en Pologne médiévale*, *Ergon*, III, 1962.

tradiție slavă, faza „horodiște” este admisă ca obligatorie în procesul formării orașelor medievale și dacă acum și aici avem în vedere numai conținutul de „loc întărit” al noțiunii, nu înseamnă nicicum, că semnificația economică a ei nu este la fel de importantă în discuție. Cercetările arheologice, ca și cele de suprafață efectuate în Moldova (cele din urmă datorate mai ales unui restrîns și harnic colectiv ieșean⁵) au dovedit însă, cel puțin în spațiul dintre Carpați și Prut, absența cu desăvîrșire a „horodiștilor”, foarte rarele excepții cunoscute în nordul Moldovei — nici ele cu totul sigure — scoțînd și mai mult în evidență aceasta. Se dovedește că faza incipientă a procesului formării orașelor moldovenesti, chiar dacă ea se caracterizează din punct de vedere economic prin aceleași fenomene de concentrare într-un singur loc a unui număr mereu în creștere de meșteșugari, nu presupune ca obligatorie constituirea concomitentă a unor așezări întărite în mod intenționat. Explicabil prin prisma condițiilor politice în care s-a dezvoltat Moldova, mai ales în secolul al XIII-lea, perioadă în care cercetătorii situează faza de care vorbim a procesului formării orașelor medievale moldovenesti, faptul acesta este de natură să îngreuiere considerabil urmărirea *în teren* a restructurărilor ce vor fi avut loc atunci în interiorul unor atari așezări omenesti. A reduce însă la aceasta semnificația realităților pe care cercetările arheologice le semnalează în Moldova, ar însemna să neglijăm tocmai aspectul *social* al procesului, și anume corelația obligatorie care trebuie stabilită între „fenomenul oraș” și cadrul general al evoluției economico-sociale a Moldovei în veacurile XIII—XIV. Într-adevăr, cercetările de pînă acum au atras de puține ori atenția — iar atunci cînd au făcut-o au lăsat prea mult loc ipotezelor hazardate — asupra împrejurării că elementul social care reprezintă vîrfurile feudalității în formare nu se lasă surprins în atari așezări pînă destul de tîrziu, fapt care ar avea implicații deosebit de importante chiar în dimensionarea procesului feudalizării societății moldovenesti în ansamblul ei. Pentru exemplificare, este suficient să atragem aici atenția asupra împrejurării că în Moldova se cunoaște pînă acum un număr extrem de redus de situații în care, fie și cu oarecare limpezime, să se desprindă concluzia că apariția unei concentrări de meșteșugari și negustori s-ar lega de existența acolo a unei unități organizate a vîrfurilor feudale, indiferent dacă este vorba de o unitate laică sau bisericească (Siret și mai tîrziu Baia). În rest, apare nevoia găsirii unor alte explicații pentru așezările urbane, lucru care s-a încercat a se face, dar nu cu totul satisfăcător⁶.

Realitățile pe care le-am schițat în rîndurile precedente sugerează împrejurarea că cel puțin în fazele inițiale ale sale, procesul formării orașelor medievale în Moldova — sub raport teritorial, repetăm — nu prezintă elemente comune cu fazele corespunzătoare ale aceluiași proces petrecut în regiunile înconjurătoare: nu există în Moldova nici semnele organizării așezărilor preurbane după principiul „horodiștilor” din teri-

⁵ Colectivul a fost format din Emilia și N. Zaharia.

⁶ Cf. *Istoria României*, II, București, 1962, p. 288 și urm.

toriile slave, nici dovezile de apariție a unor întărituri speciale de felul aceloră, care, în teritoriul cel mai apropiat de Moldova, spre vest, în Transilvania, amintesc de practica obișnuită a ariei de civilizație orășenească apuseană. Subliniind, o dată în plus, că aceste realități moldovenești își găsesc explicația, în condițiile existenței la est de Carpați a dominației, dacă nu chiar a stăpînirii mongole, incompatibilă cu inițiativa localnicilor de a-și ridica fortificații, nu putem să nu amintim măcar faptul că, pînă în secolul al XIV-lea, aspectul oarecum răsfirat al așezărilor incipient urbane din Moldova pare a fi deja dovedit de cercetările arheologice⁷.

O dată însă cu înlăturarea dominației mongole din regiunile est-carpătice, eveniment cu serioase urmări chiar în domeniul organizării statale a Moldovei⁸, populația locală a trecut fără întîrziere la fortificarea așezărilor ei orășenești. Tehnica folosită la realizarea acestor lucrări dovedește că vechile raporturi culturale între autohtoni și teritoriile slave au făcut ca și locuitorii Moldovei să utilizeze, cel puțin în cazurile cunoscute pînă acum, fortificațiile de pămînt și lemn, pentru apărarea orașelor, ca și pentru amenajarea unor obiective cu destinație exclusiv militară⁹. Faptul că acest fenomen, al fortificării orașelor, se observă în Moldova abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, constituie după părerea noastră, un valoros argument în sprijinul interpretării propuse mai sus a raportului dintre apariția fortificațiilor orășenești și înlăturarea dominației mongole în Moldova. Pe de altă parte, însă, nevoia și posibilitatea înconjurării acestor așezări incipient urbane cu fortificații a generat obligația obiectivă a concentrării locuitorilor lor pe un spațiu mai restrîns decît înainte, situație pe care cercetările de la Suceava au confirmat-o¹⁰, iar cele de la Roman par să o facă o dată în plus.

Majoritatea studiilor apărute pînă acum în țara noastră în legătură cu una sau alta din problemele formării orașelor medievale moldovenești au pus cu justețe accentul pe analiza *condițiilor interne* ale dezvoltării locuitorilor acestora, prin aceasta înțelegîndu-se urmărirea nu numai a evoluției fiecărei așezări în parte dar și raportarea lor la condițiile regiunilor în care sînt situate. Aplicarea tezelor economiei politice marxiste la studiul istoriei patriei noastre a făcut posibilă descifrarea unui întreg și complicat mecanism al vieții economice a locuitorilor așezărilor urbane moldovenești din evul mediu, dar trebuie să recunoaștem că de puține ori s-a trecut mai departe de semnalarea acelor resturi de cultură în care se vedea dovada practicării *meșteșugurilor* în atari așezări. Este foarte adevărat că economia politică marxistă consideră că semnul distinctiv al existenței economice a orașului medieval îl constituie concentrarea în cuprinsul lui a *producției*

⁷ Pentru Suceava, cf. M. D. Matei, *Zur Ausdehnung der Stadt Suceava im XIV. — XVI. Jh.*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 521 și urm.: referitor la orașul Iași, cf. Al. Andronic, *loc. cit.*

⁸ *Istoria României*, II, p. 165 și urm.

⁹ L. Chișescu, *Новые исторические данные о мушатиной крепости в Романе в свете археологические исследований*, în *Dacia*, N. S. IX (în pregătire pentru tipar); cf. și M. D. Matei, *Cîteva probleme de cronologie ridicate de cercetările din Cetatea de pămînt de la Roman*, în *SCIV*, XV, 1964, 4, p. 505 și urm.

¹⁰ M. D. Matei, *Zur Ausdehnung...*, *loc. cit.*

și schimbului de mărfuri, dar nu este de loc mai puțin adevărat că a reduce importanța acestei teze fundamentale la nevoia constatării simple a activităților respective într-o așezare dată nu reprezintă decât foarte puțin din cunoașterea procesului în întregul lui. Mai mult chiar: deși simplă în aparență, problema stabilirii momentului în care fenomenele economice menționate se lasă surprinse pe cale arheologică, este departe de a-și reduce importanța la aspectul cronologic al discuției. Aceasta, măcar și pentru că dacă nu se ține seama de realitățile specifice unor spații geografice suficient de mari pentru a fi concludente însăși esența fenomenelor amintite poate fi greșit interpretată.

În istoriografia românească mai veche sau mai nouă nu o dată s-a crezut posibil să se afirme că existența unor orașe moldovenesti este de admis încă din veacul al XIII-lea. Alteori s-a socotit mai prudent să se considere că numai începuturile unor orașe sînt de datat în vremea arătată, fără a se sugera însă ce conținut economic se conferă noțiunii, deși aceasta era o condiție obligatorie pentru circumscrierea discuției. Dar analiza, cît de cît atentă, a dezvoltării feudalismului în Moldova în perioada de pînă spre mijlocul veacului al XIV-lea nu lasă loc niciunei îndoieli cu privire la faptul că, pentru existența și dăinuirea unor așezări orășenești, cu propria lor producție de mărfuri și care să participe la procesul de schimb prin ceea ce produceau ele însele, nu au existat condițiile economice de bază, despărțirea generalizată a meșteșugurilor de agricultură în Moldova fiind proprie abia secolului al XIV-lea, ea desăvîrșindu-se însă numai după începutul secolului următor. De altfel, amintind această situație obiectivă, este necesar să adăugăm și rezerva că pînă destul de tîrziu în secolul al XV-lea fenomenul nu pare să se fi manifestat egal pe întreg teritoriul Moldovei, între diversele regiuni ale țării existînd sensibile decalaje în dezvoltarea producției de mărfuri în așezările urbane. Dar ar fi greșit dacă tocmai aceste decalaje ar fi privite numai sub raportul lor cantitativ, deoarece ele ajută, cu condiția să fie înțelese în mod just, la intuirea stadiului în care se află la un moment dat anume așezări omenesti de mari proporții, cărora nu cu suficientă îndreptățire li s-a acordat pînă în prezent calitatea de orașe. Astfel, raportate în chip firesc și necesar la nivelul economic general al regiunilor în care sînt situate, va apărea limpede că așezări ca Suceava, Iași, Piatra lui Crăciun, Troțușul, Roman prezintă în prima jumătate a secolului al XV-lea caracterele economice ale unor orașe deplin formate, în timp ce altele ca Birladul, Vasluiul, Bacăul, Baia și Siretul fie că nu au ajuns încă la acest nivel, fie că din motive cunoscute și-au pierdut caracterele de așezări orășenești, cunoscînd un proces continuu de ruralizare a lor, de pierdere a pozițiilor deținute anterior pe plan moldovenesc.

Oricum ar fi, trebuie să amintim că în cercetarea istorică românească nu s-a ajuns pînă acum (fenomenul fiind cunoscut și în cercetarea similară din alte țări) la o delimitare cît de cît satisfăcătoare a diferitelor etape ale procesului formării orașelor medievale moldovenesti. Dacă există un consens aproape unanim cu privire la situația unor orașe ca Cetatea Albă, Chilia și Siretul, cărora nu li se poate nega o viață economică specifică orașelor medievale încă din secolul al XIV-lea, pentru restul

orașelor de mai târziu, secolul al XIV-lea nu poate fi socotit decât ca o perioadă în care acestea se aflau numai în faza de *tîrg*, și aceasta cel puțin pînă în spre ultimul sfert al veacului arătat. Dar admiterea obligativității acestor etape în procesul formării orașului medieval este departe de a rezolva problema și aceasta pentru că conținutul economico-social al noțiunii de *tîrg* nu s-a stabilit cu precizie, în ciuda existenței anumitor indicii în acest sens. Eliminînd încă de la început din discuție posibilitatea de a încerca atari delimitări pe baza numelui sub care apar menționate în izvoarele scrise ale vremii unele orașe moldovenesti — torg, forum, civitas etc. — criteriu pe care dacă l-am accepta ar însemna că recunoaștem sau atribuim contemporanilor izvoarelor acestora capacitatea de a opera cu noțiuni de economie orășenească, în funcție de care ei au fixat și categorisit așezările, nu putem să nu atragem atenția asupra faptului că în anumite locuri din Moldova apar încă de timpuriu urme ale activității *meșteșugarilor specializați*. Așa, de pildă, sînt de mai mult timp cunoscute arheologic descoperirile de la Hlincea¹¹, Bîrlad¹² sau mențiunile pe care le fac documentele despre Baia și Siret referitoare la secolul al XIV-lea cu privire la existența aici a unor meșteșuguri, dar dincolo de *constatarea* fenomenului nu s-a trecut pînă acum, în sensul că acesta ar ilustra aflarea așezărilor respective în faza preorășenească sau deja în stadiul de așezare urbană. De altfel, ultima soluție ar fi practic inacceptabilă, deoarece ea n-ar ține seama de raportul obligatoriu dintre nivelul general al forțelor de producție în Moldova vremii respective și existența orașelor, a căror apariție marchează și vădește ea însăși un stadiu destul de avansat al orînduirii feudale.

Este însă bine cunoscut faptul că desprinderea meșteșugurilor de agricultură presupune nu numai un proces de lungă durată, dar și desfășurarea lui, pînă la o anumită fază, în cadrul economiei închise, meșteșugul fiind atunci în situația de a satisface, dacă nu exclusiv, cel puțin precumpănitor nevoile vîrfurilor feudale. Dacă în discuția de față etapa amintită nu este decât indirect importantă, etapa următoare prezintă un interes sporit, deoarece în cadrul ei se înscrie și începutul apariției unor concentrări de meșteșugari, care, de la un simplu nucleu, se ridică prin adițiune pînă la nivelul și dimensiunile unei colectivități ample și cu caracter economic complex.

În ciuda importanței evidente pe care etapa inițială a procesului de constituire a acestor concentrări de meșteșugari o prezintă pentru înțelegerea și explicarea întregii dezvoltări ulterioare a așezărilor orășenești, ca și pentru explicarea rămînerii numai într-un stadiu embrionar a altor așezări, care nu au depășit nicicînd nivelul economic al *tîrgului* — în accepțiunea economică, de fază preurbană a noțiunii —, cercetătorii au trecut adesea cu oarecare grabă peste această discuție. Într-adevăr, de cele mai multe ori, o aplicare oarecum mecanică la studiul acestei faze a unora din tezele de bază ale economiei politice marxiste a făcut ca faptelor concrete să li se acorde o atenție mai mică decât era nevoie, acestora sub-

¹¹ SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 694.

¹² Informații Dan Gh. Teodor.

stiuindu-li-se teze de aplicabilitate generală, în cadrul unor raționamente mai mult teoretice. Dar dacă este, în general, ușor de admis că pentru dezvoltarea unor centre de caracter incipient meșteșugăresc o condiție de bază este reprezentată de existența unor posibilități minime de vânzare a produselor în regiunile învecinate acestor centre — principalul solicitant al mărfurilor fiind reprezentat de agricultori — nu mai puțin important este să se explice în ce măsură posibilitățile de a face comerț cu produsele muncii lor i-a determinat pe meșteșugari să se stabilească în mod precumpănitor în anume locuri.

Este de multă vreme cunoscut că în istoriografia românească mai veche un loc deosebit de important l-a ocupat, în explicarea apariției orașelor medievale moldovenești, activitatea de schimb, drumurile comerciale căpătînd în raționamentele unor istorici capacitatea de a crea nu numai orașele unui stat, dar și statul însuși¹³. Poziția critică adoptată de către istoriografia marxistă față de această teză neștiințifică a avut însă un rezultat neașteptat, și anume acela că factorului *comerț* nu i s-a mai acordat un cercetările ulterioare decît o atenție minimă, deși există un acord unanim al cercetătorilor în a considera orașul medieval drept un centru de *producție și de schimb*.

Fără a intenționa să dezvoltăm aici și acum o discuție asupra importanței comerțului în dezvoltarea așezării orășenești — în cazul de față în Moldova în special — considerăm necesară o precizare de principiu, și anume: în stabilirea măsurii în care activitatea de schimb poate favoriza dezvoltarea unor atari așezări, trebuie avut în vedere schimbul intern, în primul rînd, și abia după ce orașul respectiv a ajuns la un anumit nivel de dezvoltare poate intra în discuție și influența comerțului extern asupra lui. Punînd problema în acest fel, considerăm că se înlătură pericolul de a se neglija, în discutarea chestiunii care ne preocupă, un element de importanță *comerțului intern* și a drumurilor interne de negoț, în același timp evidențiîndu-se și natura raporturilor dintre *producție și schimb* în centrele incipient urbane.

Referindu-se la realitățile moldovenești, credem că putem considera veacul al XIV-lea drept perioada în care în majoritatea orașelor de mai tîrziu se petrece procesul de concentrare a meșteșugarilor în anumite centre care, din punct de vedere geografic, sînt situate, în mod precumpănitor, în regiuni agricole, dar și în apropierea unui curs de apă de oarecare însemnătate. Nu poate fi nicicum pus pe seama hazardului faptul că, prin poziția geografică pe care o ocupă, aproape totalitatea orașelor medievale moldovenești se află în legătură nemijlocită cel puțin cu cite un drum de comerț cunoscut în Moldova secolului al XV-lea și aproape implicit cu cursul unei ape¹⁴. În ce măsură fiecare din aceste locuri va fi jucat sau

¹³ Este ilustrativă în acest sens opinia formulată de istoricul burghez G. Brătianu (*Notes sur les Génois en Moldavie au XV-e siècle*, în *RIR*, III, 1933, p. 155).

¹⁴ Situațiile similare petrecute în alte țări preocupă stăruitor pe cercetători, fapt care a ieșit în evidență și cu prilejul colocviului internațional de la Varșovia, din 1959. În acest sens ni se pare interesantă o parte a intervenției savantului Jan Dhondt la acest colocviu: „... il est très important d'étudier les villes non pas séparément mais à l'intérieur de l'ensemble organique constitué par une voie de commerce importante p. ex. les villes situées sur un même cours d'eau navigable ou les villes situées le long d'un même axe routier terrestre” (*Ergon*, III, 1962, p. 515).

nu rolul de a fi mijlocit, într-o etapă inițială a existenței lor, schimbul unui redus plus de produse, nu este posibil acum să știm. Ceea ce pare însă suficient de logic și ușor de admis este faptul că ar fi greșit să ne închipuim concentrarea în atari locuri, cu mare rapiditate și în număr impresionant, a meșteșugarilor și aceasta măcar și pentru că societatea moldovenească în întregul ei nu dispunea, în secolul al XIV-lea, de capacitatea de a „naște” astfel de meșteșugari specializați într-un număr prea mare. De aceea, este de presupus că așezările respective au trebuit să cunoască o vreme relativ îndelungată (până aproape de finele secolului al XIV-lea) o perioadă în care activitatea locuitorilor lor era predominant agricolă¹⁵, producția meșteșugărească și schimbul de mărfuri reprezentând procentual destul de puțin. Din punct de vedere social, asemenea așezări nu dispuneau încă de o populație stabilă de meșteșugari și negustori. Mai ales aceștia din urmă nu aveau posibilități prea ample de comercializare a produselor meșteșugarilor locali tocmai din cauză că nivelul încă scăzut al activității acestora din urmă lasă producătorilor și răgazul de a se îngriji singuri de vânzarea produselor muncii lor. Ar fi însă cel puțin neștiințific dacă s-ar contesta eventualitatea că destul de numeroși meșteșugari să se fi deplasat periodic și în alte locuri decât cele de baștină¹⁶, în căutarea posibilității de a-și desface mărfurile în condiții avantajoase, apărând astfel premisele viitoarelor legături economice între diversele orașe ale țării, ca și posibilitatea generalizării unor cîștiguri tehnice într-un domeniu sau altul.

Căutate și apreciate în mare măsură, de asemenea, de către negustorii străini, așezările în discuție nu este exclus să fi purtat o vreme amprenta unor centre comerciale, greutatea specifică a producției locale în schimbul de mărfuri fiind destul de redusă, până spre mijlocul veacului al XV-lea¹⁷.

Judecînd după ceea ce reprezentau ele ca potențial economic autonom în secolul al XV-lea, așezările în discuție n-au cunoscut în secolul al XIV-lea, decât cu rare excepții — Suceava¹⁸ și Siretul¹⁹ — nevoia unei delimitări cu oarecare precizie a suprafețelor ocupate în cadrul orașelor de către meșteșugari (așa numitele „cartiere” meșteșugărești) semn

¹⁵ Aceasta cu alt mai mult, cu cît agricultura a constituit o ocupație importantă a locuitorilor orașelor medievale chiar în perioadele de puternică înflorire a lor.

¹⁶ Fenomenul se petrece pînă destul de tîrziu, în secolul XV acordîndu-se în mod special și explicit acest drept unor categorii de meșteșugari (*DIR, A, Moldova, I, pag. 260, nr. 312*).

¹⁷ Problema caracterului raporturilor între producătorii autohtoni și negustorii străini și a modului în care comerțul străin poate influența pozitiv sau negativ dezvoltarea producției locale de mărfuri a fost atent analizată de B. T. Cîmpina în studiul *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIII—XV*, în *Studii*, 1953, nr. 1, p. 192—236 și nr. 3, p. 79—119.

¹⁸ M. D. Matei, *Contribuții arheologice...*, p. 77 și urm.; Marioara Nicorescu, *Date noi cu privire la cartierul meșteșugarilor din Suceava*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 81 și urm.

¹⁹ Nu ni se pare imposibil de admis ca menționarea Volhovățului împreună cu Tîrgul Siret în actul din 13 noiembrie 1421 (*DIR, A, Moldova, I, p. 42—43, nr. 49*) să exprime, așa cum a sugerat-o B. T. Cîmpina, tocmai extinderea teritorială a orașului Siret prin formarea unor „cartiere” meșteșugărești la Volhovăț.

al înmulțirii acestora, al existenței unei categorii bine distincte din punct de vedere economic în cuprinsul orașelor moldovenești în vremea arătată.

Rezultă, așadar, că pînă în momentul în care o substanțială creștere a numărului cercetărilor de teren va permite să se formuleze nuanțat particularitățile economico-sociale ale fazei *tîrg* în care se afla majoritatea orașelor moldovenești în secolul al XIV-lea, dar și în vederea acestei formulări, să se țină seama de următoarele criterii: continuitatea și calitatea producției meșteșugărești proprii, măsura participării meșteșugarilor locali la schimbul intern de mărfuri, consistența și stabilitatea elementului meșteșugăresc în rindurile populației centrului respectiv, raportul cantitativ dintre agricultură și meșteșuguri ca ocupații de bază ale „tîrgoveților”, cristalizarea procesului stratificării sociale în sinul populației „orășenești” etc.

Evident, criteriile sugerate mai sus nu trebuie să fie considerate decît drept tot atîtea unghiuri *posibile* din care viața unei colectivități umane medievale trebuie să fie privită și, pentru ca gradul de certitudine a rezultatelor obținute să fie sporit, analiza nu poate fi făcută decît prin comparație cu alte etape din viața aceleiași colectivități, ca și cu procesul similar al evoluției restului așezărilor orășenești din Moldova.

Se știe însă că din discuția privind situația demografică a răsăritului Europei în secolul al XIV-lea teritoriul Moldovei nu a rămas în afara șirului de exemple ce se aduceau pentru a se dovedi puternica răspîndire a elementului de colonizare german spre răsărit. Mai mult chiar. Discuții mereu și mereu înnoite încearcă să stabilească și să dimensioneze rolul acestor coloniști în diversele state medievale ale Europei răsăritene²⁰, fără să se facă întotdeauna efortul de a se invoca argumente de valabilitate recunoscută. În istoriografia românească mai veche n-au lipsit susținători ai tezei potrivit căreia viața orășenească în Moldova ar fi tocmai efectul acestei colonizări germane²¹ și chiar dacă în ultimul timp se fac încercări meritorii de a se fixa în timp și spațiu, pe baza descoperirilor arheologice, prezența unor elemente străine pe teritoriul Moldovei, discuția este departe de a se fi încheiat²². Aceste stări de lucruri impun însă nevoia obiectivă

²⁰ Dacă istoricul polonez Ruthkowski a prezentat într-un chip vădit exagerat rolul coloniștilor germani în dezvoltarea economică a Poloniei, o poziție mult mai cumpănită a fost exprimată de A. Gieysztor în referatul prezentat la colocolviul internațional de la Varșovia, din 1959. Astfel, vorbind despre coloniștii germani, acesta spune: „Leur influence, basée sur les possibilités que l'économie-argent en plein essor leur donnait, fut décisive pour la composition ethnique du patriat, et parfois de l'artisanat, des plus grandes villes de la Pologne occidentale et méridionale” (*Ergon*, III, 1962, p. 296).

În ceea ce privește prezența și rolul acestorași coloniști pe teritoriul R.S. Cehoslovace, cercetările arheologice nu au ajuns într-un stadiu care să permită concluzii de oarecare amploare. Cert este doar faptul că aceștia au avut influență asupra dezvoltării producției locale în perioada ulterioară stabilirii lor pe teritoriul de astăzi al R.S. Cehoslovace, fără însă ca cercetătorii să se fi pronunțat asupra amploarei și profunzimii acesteia.

²¹ Dintre aceștia, poziția cea mai fermă în susținerea tezei citate a avut-o N. Iorga. Pentru discuția mai amplă a problemei cf. M. D. Matei, *Contribuții arheologice...*, p. 14 și urm.

²² O încercare mai recentă este făcută de I. Chișescu, *Ceramica ștampilată de la Roman...* loc. cit., p. 418 și urm.

ca, în cazul special al cercetărilor referitoare la istoria oraşului medieval moldovenesc să se urmărească cu toată atenţia orice elemente de cultură materială în măsură să contribuie la elucidarea problemei enunţate, şi aceasta cu atât mai mult cu cât descoperirile de pînă acum par să nu sprijine formulările categorice cu care s-a operat pînă de curînd ²³.

Studiul resturilor de cultură materială descoperite în diversele aşezări urbane moldoveneşti ale evului mediu a evidenţiat pînă acum o serie de trăsături specifice ale culturii orăşeneşti de la răsărit de Carpaţi în secolele XIV—XVI. Aceste trăsături nu sînt altceva decît rezultatul unei evoluţii neîntrerupt ascendente a populaţiei Moldovei, petrecute în condiţiile păstrării unor relaţii de intensităţi diferite cu diversele arii de cultură ale Europei, fiecare cu specificul său : cultura bizantină, cultura veche rusească, cultura Europei centrale, puternic influenţată de occidentul continentului etc. Ceea ce reţine însă atenţia este faptul că populaţia Moldovei, fără să se dovedească refractară la ceea ce era element de cultură înaintată, nu a preluat niciodată vreun asemenea element fără să-l fi filtrat prin tradiţia şi experienţa sa proprie, fără să-l fi adaptat la nevoile şi capacităţile sale. Chiar dacă condiţiile generale istorice în care s-a dezvoltat i-au impus o oarecare rămînere în urmă, sub raport cronologic, faţă de alte popoare ale estului Europei, poporul Moldovei s-a arătat capabil să aducă o contribuţie demnă de luat în seamă la dezvoltarea civilizaţiei europene. Cît despre *cultura orăşenească* pe care a cunoscut-o statul feudal de la răsărit de Carpaţi, nu există nici un dubiu asupra caracterului ei specific moldovenesc. Mai puţin spectaculoasă în aparenţă decît cultura oraşelor centrului sau sudului Europei, aceea a oraşelor moldoveneşti pare a constitui sinteza unei experienţe seculare, care a fost însă împiedicată de dominaţia otomană să ajungă la formele superioare ale expresiei sale.

M. D. MATEI

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ФЕОДАЛЬНОЙ МОЛДОВЕ

РЕЗЮМЕ

В настоящей статье рассматриваются некоторые вопросы, связанные с процессом формирования молдавских средневековых городов. В первую очередь, автор подчеркивает многочисленные трудности изучения более древних, первоначальных фаз данного процесса, объясняющиеся тем, что данные поселения были очень разбросанными и не

²³ În ceea ce ne priveşte, poziţia faţă de această problemă ne-am exprimat-o mai ales în *Contribuţii arheologice la istoria oraşului Suceava*, passim.

пользовались собственными оборонительными сооружениями (монгольские завоеватели не позволяли жителям Молдовы сооружать постройки специального военного характера).

Что касается фазы *tîrg* из истории средневековых городов Молдовы, следует отметить, что до сих пор изучение ее экономических и социальных характерных черт развивалось слабо. Основными моментами изучения являются: установление размеров ремесленной деятельности в рамках общей экономической жизни обитателей данных поселений, многочисленность и стабильность ремесленников среди жителей формирующихся городов, развитие процесса социального расслоения и т.д.

Именно в случае Молдовы, большим вниманием должно пользоваться изучение вопроса присутствия в средневековых городах иностранных колонистов (в первую очередь немецких), ибо в румынской буржуазной историографии неоднократно утверждалось, что этим колонистам принадлежат основные заслуги основания молдавских городов. В связи с этим следует отметить, что уже теперь археологические открытия опровергают подобное утверждение.

В заключении автор подчеркивает, что изучение истории молдавского средневекового города выясняет местный, молдавский характер культуры этих городов, которая является результатом культурной традиции и опыта местного населения, в первую очередь, и постоянных культурных связей румынского народа с народами окружающих стран Восточной и Южной Европы.

PROBLÈMES DE CULTURE URBAINE EN MOLDAVIE MÉDIÉVALE

RÉSUMÉ

L'auteur aborde une série de problèmes concernant le processus de formation des villes médiévales en Moldavie. En premier lieu il souligne la difficulté de suivre la phase la plus ancienne de ce processus, en raison de la dispersion de ces établissements ainsi que du fait que toute construction d'un dispositif de défense propre était interdite aux habitants, sous les conditions politiques de la domination mongole.

En ce qui concerne la phase de *bourg*, de l'histoire des villes moldaves il nous faut rappeler le peu d'attention accordée jusqu'à présent à ses particularités sociales-économiques, pour la connaissance de laquelle l'auteur propose l'étude en fonction de certains critères tels : l'importance spécifique de l'activité artisanale de la vie économique de ces collectifs humains, la consistance et la stabilité des éléments artisanaux pour les habitants, la cristallisation du processus de stratification sociale dans les établissements en question.

Dans le cas spécial de la Moldavie, une attention particulière doit être accordée à la présence dans ces villes de certains éléments de colonisation étrangers, tout premièrement allemands, auxquels l'ancienne historiographie roumaine avait accordé une importance de premier ordre dans la *fondation* des villes médiévales moldaves, affirmation qui n'est cependant aucunement confirmée par les recherches archéologiques actuelles.

Pour conclure, l'auteur tient à souligner que l'étude de l'histoire de la ville médiévale moldave fait ressortir le caractère spécifiquement moldave de la civilisation de ces villes auquel un rôle important revient aux relations permanentes des Roumains avec les peuples habitant les régions avoisinantes, néanmoins l'élément principal demeure toujours la tradition culturelle et l'expérience propres à la population locale.
